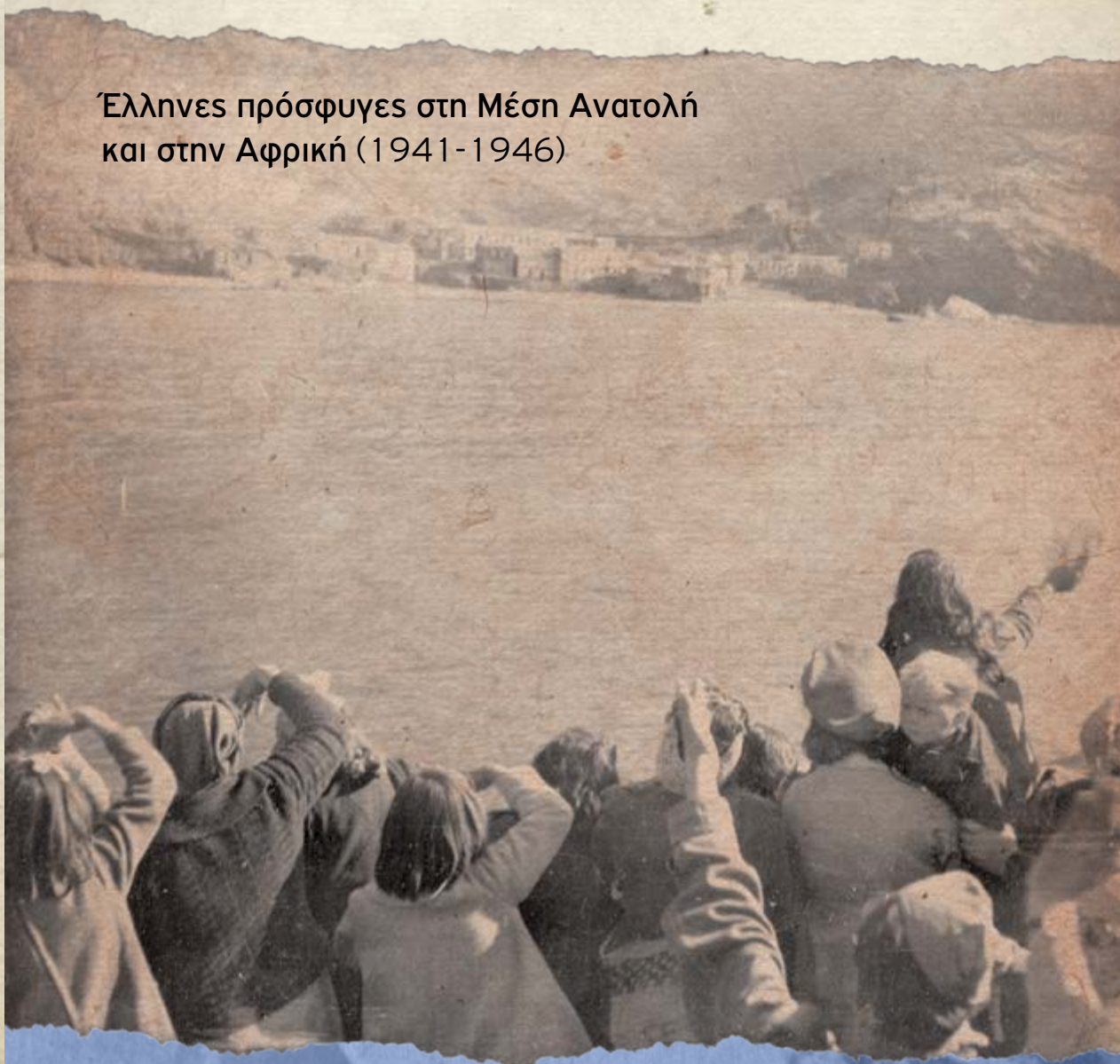

ΙΑΚΩΒΟΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Παιδιά του Οδυσσέα

Έλληνες πρόσφυγες στη Μέση Ανατολή
και στην Αφρική (1941-1946)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βραχυγραφίες και απόδοση όρων	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
<i>Το ζήτημα των «εκτοπισμένων ατόμων» στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1940</i>	23
Α. Αρμαγεδδών	23
Β. Απάνεμα λιμάνια	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
<i>Ο τρόμος της Κατοχής</i>	47
Α. Οι Γερμανοί στο Ανατολικό Αιγαίο και στα Δωδεκάνησα	47
Β. Διαβαίνοντας τις πύλες του Άδν	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
<i>Απόδραση από την κόλαση</i>	63
Α. Διασχίζοντας το Αιγαίο	63
Β. Ένα νέο προσφυγικό ζήτημα	74
Γ. Από την Τουρκία στη Συρία και στην Κύπρο	93
Δ. Στη γη της επαγγελίας	102
Ε. Το ζήτημα των Δωδεκανήσιων προσφύγων	106
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
<i>Νέες πατρίδες</i>	113
Α. Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Παλαιστίνης, της Συρίας και της Αιγύπτου	114
Β. Στην Αφρική	145

Γ. Ανεφάρμοστα σχέδια	164
Δ. Τα οικονομικά δεδομένα	166
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
<i>Στο νησί της Αφροδίτης</i>	175
Α. Μια νέα ζωή	175
Β. Προς αδελφούς Έλληνας	197
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	
<i>Επιστροφή στην Ιθάκη</i>	209
Α. Γυρισμός	209
Β. Η τραγωδία του «Empire Patrol»	234
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	
<i>Η θάλασσα των προσφύγων</i>	241
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	253
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	273
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	280

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Το ζήτημα των «εκτοπισμένων ατόμων» στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1940

A | ΑΡΜΑΓΕΔΔΩΝ

Ο Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ υπήρξε αναμφίβολα, σε απόλυτους αριθμούς, η μεγαλύτερη ανθρωποφαγή του 20ού αιώνα. Αν και για προφανείς λόγους ακριβή στατιστικά στοιχεία είναι δύσκολο να παρουσιαστούν, φαίνεται ότι οι στρατιώτες που έχασαν τη ζωή τους στη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων προσέγγισαν τα 23 εκατομμύρια, ενώ σε περίπου 50 εκατομμύρια ανήλθε ο αριθμός των απωλειών μεταξύ των αμάχων. Το έγκλημα του Ολοκαυτώματος, άλλωστε, θα παραμείνει ως το μεγαλύτερο στίγμα στην παγκόσμια ιστορία του 20ού αιώνα¹.

Όμως, οι ανθρώπινες απώλειες ενστόλων και αμάχων ήταν μόνο μία από τις ειδικές όψεις του πολέμου. Γενικευμένες καταστροφές μεγάλων αστικών κέντρων, λεπλασίες, βιασμοί, εγκλεισμοί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και εκτοπίσεις ήρθαν να συμπληρώσουν την εξευτελιστική εικόνα ιδιαίτερα της ευρωπαϊκής κοινωνίας, που καυχιόταν αυτάρεσκα πως

---

1 Δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί με ακρίβεια ο συνολικός αριθμός των θυμάτων τόσο μεταξύ όσων στρατεύτηκαν όσο και μεταξύ των αμάχων. Τα διαθέσιμα στοιχεία, πάντως, συμφωνούν ότι οι συνολικές απώλειες όλων των εμπλεκόμενων μόνο στην Ευρώπη ξεπερνούσαν τα 40 εκατομμύρια. Για μια νηφάλια και ισορροπημένη προσέγγιση του ζητήματος, βλ. Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, ελληνική μετάφραση Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα 2001, σσ. 210-218. Βλ. επίσης Albert S. Lindemann, *A History of Modern Europe. From 1815 to the Present*, Τσίτσεστερ 2013, σσ. 322-323.

βρισκόταν στην πολιτισμική πρωτοπορία. Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που ανέκυψαν στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στάθηκε εκείνο των displaced persons (εκτοπισμένα άτομα), που είχαν, για μια σειρά από λόγους, βρεθεί μακριά από την πατρίδα τους. Παρότι στην αρχή του πολέμου οι κυβερνήσεις των συμμαχικών κρατών αντιμετώπιζαν το ζήτη-

Εκτοπισμένα άτομα στην Ευρώπη

μα μάλλον με αμχανία και σίγουρα αποσπασματικά, αφού η ένταση των μαχών δεν επέτρεπε τη γενικευμένη συλλογή και αξιολόγηση σχετικών πληροφοριών, η κατάσταση άρχισε να αλλάζει από το 1943, όταν η σταθεροποίηση των πολεμικών μετώπων και η έναρξη της αναδίπλωσης του Άξονα διευκόλυναν τη ροή των πληροφοριών και τη νηφάλια αποτίμησή τους. Τότε ο Ρώσος καθηγητής Κοινωνιολογίας Eugene M. Kulischer πραγματοποίησε για λογαριασμό του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας εκτεταμένη έρευνα, συλλέγοντας πληροφοριακό υλικό από πλήθος εθνικών και

διεθνών οργανισμών. Τα πορίσματα της έρευνάς του δημοσιεύτηκαν το ίδιο έτος στο Μόντρεαλ του Καναδά σε μια πυκνογραμμένη έκδοση 170 σελίδων με τον τίτλο *The Displacement of Population in Europe*.

Επρόκειτο για μια ιστορικής σημασίας έκδοση. Για πρώτη φορά από την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η διεθνής κοινή γνώμη αλλά και οι συμμαχικές ηγεσίες έρχονταν αντιμέτωπες με τις λεπτομέρειες ενός ανθρωπιστικού δράματος, που επρόκειτο να επηρεάσει αποφασιστικά τη μεταπολεμική διεθνή πραγματικότητα. Σελίδα σελίδα μέσα από την έκθεση του Kulischer αναδύονταν ανατριχιαστικές λεπτομέρειες για την παγκόσμια δημογραφική μηχανική στο περιθώριο του πολέμου, όπως για παράδειγμα η προσφυγοποίηση 30-60 εκατομμυρίων Κινέζων ως αποτέλεσμα της ιαπωνικής επιθετικότητας, ο εκτοπισμός περισσότερων των 110.000 Γιαπωνέζων από τα παράλια του Ειρηνικού στο εσωτερικό των ΗΠΑ ή η προσφυγοποίηση του ινδικού πληθυσμού της Βιρμανίας ενόψει της προέλασης των Ιαπώνων.

Ωστόσο, παρατηρούσε μελαγχολικά ο Ρώσος καθηγητής, οι μετακινήσεις πληθυσμών στο εσωτερικό της Ευρώπης κατά τη διάρκεια του πολέμου εξελίχθηκαν στο πιο περίπλοκο ζήτημα, σε σύγκριση με ό,τι συνέβαινε στις άλλες ηπείρους. Η άποψη του Kulischer τεκμηριωνόταν με επιχειρήματα, αφού η κατοχή του μεγαλύτερου μέρους της Ευρώπης από τις σιδερόφρακτες στρατιές του Χίτλερ, στην αρχή του πολέμου, του παρείχε τη δυνατότητα να υλοποιήσει τα σχέδια της μεταβολής της δημογραφικής εικόνας της ευρωπαϊκής ηπείρου σύμφωνα με τις επιθυμίες των Γερμανών, που δεν ήταν άλλες από το να αυξήσουν τη γερμανική επιρροή και εντέλει να επιβάλουν τη γερμανική κυριαρχία στη γηραιά ήπειρο².

Τα στοιχεία ήταν συντριπτικά, οι αποδείξεις είχαν βρεθεί και οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν πλέον να παραμένουν αμέτοχοι, απλοί παρατηρητές. Πλησίαζε η ώρα της δράσης, όχι μόνο στα πεδία των μαχών. Στα συμμαχικά στρατηγεία σχεδιαζόταν η συμμαχική αντεπίθεση και μια απόβαση στην Ευρώπη, ώστε ο πόλεμος να μεταφερθεί στην «καρδιά του θηρίου», τη Γερμανία. Σε ένα άλλο επίπεδο, οι στρατιωτικοί επιτελείς των Συμμάχων, σε συνεργασία με πολιτικούς, διπλωμάτες και αξιωματούχους διεθνών οργανισμών, εκπονούσαν τα δικά τους σχέδια προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κολοσσιαίες προσφυγικές ροές σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, αυτές ακριβώς που ο Kulischer είχε με επάρκεια περιγράψει³.

Καθώς λοιπόν ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έφτανε στο τέλος του, προέκυψε αναπόφευκτα το ζήτημα της επισιτιστικής και γενικότερα της ανθρω-

---

2 Eugene M. Kulischer, *The Displacement of Population in Europe*, Μόντρεαλ 1943, σ. 2.

3 Ο Kulischer, βέβαια, δεν ήταν ο μοναδικός που είχε ασχοληθεί με τις διαστάσεις του προσφυγικού ζητήματος. Εκτιμήσεις για το μέγεθός του είχαν κάνει τόσο το ζεύγος Ρούσβελτ ήδη από τις αρχές του πολέμου όσο και ο ύπατος αρμοστής της ΚτΕ για τους πρόσφυγες, Sir Herbert Emerson, από το 1939. Επιπλέον, ο πολιτικός επιστήμονας Harold Laski, μιλώντας σε εκδήλωση της Fabian Society στην Οξφόρδη τον Δεκέμβριο του 1942, προέβλεψε ότι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα έφερνε στην επιφάνεια το μεγαλύτερο προσφυγικό ζήτημα. Αποδείχθηκε ότι είχε δίκιο. Βλ. Gerald Daniel Kohen, *In War's Wake: Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*, Νέα Υόρκη 2012, σσ. 3-4.

πιστικής κρίσης. Ο πόλεμος δεν θα κρινόταν μόνο στα πεδία των μαχών και στα διπλωματικά σαλόνια. Τι θα γίνονταν, για παράδειγμα, όλα αυτά τα εκατομμύρια των εκτοπισμένων και ποιος θα ήταν υπεύθυνος για την τύχη τους; Τέτοιου είδους ερωτήματα, σε συνδυασμό με την πρόκληση ανοικοδόμησης της κατεστραμμένης Ευρώπης, έχρηζαν επείγουσας αντιμετώπισης, καθώς η χρήση πολεμικών όπλων τελευταίας γενιάς είχε μετατρέψει σε σωρούς ερειπίων μια σειρά από χώρες. Η αναγκαιότητα συντονισμού της ανθρωπιστικής βοήθειας, που έπρεπε να χορηγηθεί προς τις χώρες που απελευθερώθηκαν, είχε επισημανθεί αρκετά νωρίς. Ήδη από τον Δεκέμβριο του 1942 ο Αμερικανός πρόεδρος Φραγκλίνος Ντελάνο Ρούσβελτ είχε τονίσει την ανάγκη ανάληψης κοινής ανθρωπιστικής δράσης κατά τα πρότυπα των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ήταν εμφανές πως, όταν ο πόλεμος τελείωνε, στα ερείπια της κατεστραμμένης Ευρώπης θα κρινόταν το μέλλον ολόκληρης της υφλίου, αφού το επισιτιστικό πρόβλημα πολλών χωρών ήταν τεράστιο. Η αντιμετώπιση της πείνας, η ανοικοδόμηση αλλά και η επιστροφή των *displaced persons* καθιστούσαν την όλη επιχείρηση παγκόσμια. Όπως έχει παρατηρηθεί, η ανοικοδόμηση των εθνικών κρατών κρίθηκε ως η μόνη αξιόπιστη επιλογή για την εμπέδωση της μεταπολεμικής διεθνούς τάξης⁴.

Τέτοιου είδους ερωτήματα κλήθηκαν να απαντήσουν οι αντιπροσωπείες από 44 χώρες που συγκεντρώθηκαν στις 9 Νοεμβρίου του 1943 στην αμερικανική πρωτεύουσα, την Ουάσιγκτον, προκειμένου να διευθετήσουν αυτά ακριβώς τα επείγοντα μεταπολεμικά ζητήματα, κυρίως εκείνα της οξύτατης ανθρωπιστικής κρίσης και της ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων χωρών. Σε μια συμβολική τελετή εντός του Λευκού Οίκου, οι εκπρόσωποι των χωρών υπέγραψαν το πρωτόκολλο ίδρυσης της Ούντρα⁵.

Η συγκρότηση της Ούντρα δεν προέκυψε στο κενό. Μια σειρά από φιλανθρωπικές οργανώσεις προσπαθούσαν ήδη από τα πρώτα χρόνια του πολέμου να ανακουφίσουν τους δοκιμαζόμενους ευρωπαϊκούς λαούς. Το

4 Jessica Reinisch, "Introduction: Relief in the Aftermath of War", *Journal of Contemporary History*, 43/3 (2008), σ. 380.

5 Grace Fox, "The Origins of UNRRA", *Political Science Quarterly*, 65/4 (Δεκέμβριος 1950), σ. 561.

Ο Αμερικανός πρόεδρος Φραγκλίνος Ρούσβελτ υπογράφει το πρωτόκολλο ίδρυσης της Ούνρα

καλοκαίρι του 1942 τη φιλανθρωπική δράση συντόνιζε στη Βρετανία το Council of British Societies for Relief Abroad (COBSRA). Στην Ουάσιγκτον, πάλι, δρούσε το Office of Foreign Relief and Rehabilitation Operations (OFRRO), που συστάθηκε τον Νοέμβριο του 1942 υπό την καθοδήγηση του Herbert H. Lehman ως μια κοινή αμερικανοβρετανική πρωτοβουλία για τον συντονισμό της ανθρωπιστικής βοήθειας στη γαλλική Βόρεια Αφρική. Η OFRRO απορροφήθηκε την επόμενη χρονιά από την Ούνρα⁶.

Δύο ημέρες μετά τη σύστασή της το κλίμα ευφορίας που επικράτησε στο Ατλαντικ Σίτι του Νιου Τζέρσεϊ, όπου πραγματοποιήθηκε συνέδριο των χωρών που συγκρότησαν την Ούνρα, ήταν ενδεικτικό των προσδοκιών της παγκόσμιας κοινότητας για τερματισμό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και επιστροφή στην κανονικότητα και στην ανάπτυξη. Έτσι, η σύσταση της Ούνρα χαιρετίστηκε ως ένα πρωτοποριακό πείραμα για τη δη-

⁶ Jessica Reinisch, "Introduction: Relief in the Aftermath of War", *Journal of Contemporary History*, 43/3 (2008), σσ. 377-378.

μιουργία ενός διεθνούς οργανισμού που θα εγγυόταν την παγκόσμια ευημερία. Μάλιστα, η επιλογή της συγκρότησής της την ημέρα της εικοστής πέμπτης επετείου από την υπογραφή της συνθήκης ανακωχής κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αποτελούσε μια ξεκάθαρη υπόμνηση πως η διεθνής κοινωνία δεν επιθυμούσε να επαναλάβει τα τραγικά σφάλματα της μεταπολεμικής περιόδου, όταν η ταπείνωση των ηττημένων οδήγησε σε οξεία ανθρωπιστική και οικονομική κρίση, καλλιεργώντας αισθήματα ρεβανσισμού⁷. Πρωταρχικός σκοπός της Ούνρα ήταν η εξακρίβωση των επισιτιστικών αναγκών των χωρών εξαιτίας των πολεμικών επιχειρήσεων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ο συντονισμός της ανθρωπιστικής βοήθειας προς αυτές. Το έργο της κάλυψε πέντε βασικούς τομείς: την εξασφάλιση φαγητού, την αγροτική και τη βιομηχανική αποκατάσταση, την αποστολή ρουχισμού και ιατρικής βοήθειας⁸. Θα πρέπει, βεβαίως, να υπογραμμιστεί πως η αποστολή της Ούνρα δεν είχε φιλανθρωπικό χαρακτήρα, αλλά λειτουργούσε περισσότερο ως γέφυρα, ως ένα μεταβατικό στάδιο μέχρι τη στιγμή που οι χώρες που δέχονταν τη βοήθεια θα κατόρθωναν να επιτύχουν την ανοικοδόμησή τους. Στο Γενικό Συμβούλιο του οργανισμού συμμετείχαν εκπρόσωποι των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων –ΗΠΑ, Σοβιετικής Ένωσης, Μεγάλης Βρετανίας και Κίνας–, ενώ στο Συμβούλιο για την Ευρώπη συμμετείχε και ο Έλληνας Κυριάκος Βαρβαρέσσος⁹. Πρώτος γενικός γραμματέας της Ούνρα διορίστηκε ο έως τότε κυβερνήτης της πολιτείας της Νέας Υόρκης Herbert Henry Lehman. Όλα τα κράτη που υπέγραψαν το πρωτόκολλο της σύστασής της προσέφεραν στον προϋπολογισμό της Ούνρα, ωστόσο τα μεγαλύτερα ποσά προέρχονταν αναπόφευκτα από τις χώρες που δεν είχαν γνωρίσει κατοχή. Ιδιαίτερα μάλιστα οι ΗΠΑ συνεισέφεραν το 72% του συνολικού προϋπολογισμού. Ακολουθούσαν στις εισφορές η Μεγάλη Βρετανία, ο Καναδάς και η Αυστραλία¹⁰.

7 Philipp Weintraub, “UNRRA: An Experiment in International Welfare Planning”, *The Journal of Politics*, 7/1 (Φεβρουάριος 1945), σσ. 2-4.

8 David L. MacFarlane, “The UNRRA Experience in Relation to Developments and Agriculture”, *Journal of Farm Economics*, 30/1 (Φεβρουάριος 1948), σ. 71.

9 *Ελευθερία*, 26 Σεπτεμβρίου 1944.

10 Robert H. Johnson, “International Politics and the Structure of International

Περίπου έναν χρόνο αργότερα, στις 26 Σεπτεμβρίου του 1944, στη διάρκεια της δεύτερης συνόδου της Ούνρα, που πραγματοποιήθηκε στο Μόντρεαλ του Καναδά, εγκρίθηκε η Απόφαση 57, με την οποία εξουσιοδοτήθηκε η Ούνρα να διεξαγάγει επιχειρήσεις για τη φροντίδα και την επιστροφή των εκτοπισμένων ατόμων. Από τότε και έως τη διάλυσή της, το 1948¹¹, η περίθαλψη και ο επαναπατρισμός των εκτοπισμένων ατόμων εξελίχθηκε σε βασική αποστολή της¹². Μάλιστα, εντός του διεθνούς αυτού οργανισμού συστάθηκε ειδική υποεπιτροπή για τα εκτοπισμένα άτομα.

Σύμφωνα με την απόφαση της Ούνρα, η οποία υιοθέτησε ουσιαστικά την πρόταση του Kulischer, όπως είχε διατυπωθεί στη μελέτη του, ως *displaced persons* ορίζονταν τα άτομα εκείνα τα οποία «υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους λόγω του πολέμου και βρέθηκαν σε ελεύθερες ή κατακτημένες περιοχές»¹³. Ο σκόπιμα ευρύς αυτός ορισμός έδινε τη δυνατότητα να συμπεριληφθούν στην κατηγορία των εκτοπισμένων ατόμων –κι έτσι να λάβουν προτεραιότητα στην περίθαλψη και στην ανθρωπιστική βοήθεια– μια σειρά από άτομα: πρόσφυγες, ανάμεσά τους μάλιστα χιλιάδες ασυνόδευτα παιδιά¹⁴, αιχμάλωτοι πολέμου, πολιτικοί εξόριστοι, εκτοπισμένοι, Γερμανοί έποικοι σε άλλες ευρωπαϊκές περιοχές, βιαίως στρατολογηθέντες εργάτες που είχαν μεταφερθεί σε καταναγκαστικά έργα στις χώρες του Άξονα και φυσικά οι Εβραίοι, όσοι εξ αυτών είχαν επιζήσει στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μόνο στην Πολωνία, για παράδειγμα, υπολογίζεται ότι υπήρχαν 12 εκατομμύρια εκτοπισμένα άτομα. Επρόκειτο για περίπου τέσσερα εκατομμύρια Πολωνούς που είχαν απομακρυνθεί από την Πολωνία, πέντε

Organization: The case of UNRRA”, *World Politics*, 3/4 (Ιούλιος 1951), σ. 521.

11 Την αποστολή της Ούνρα στον τομέα της περίθαλψης και του επαναπατρισμού των εκτοπισμένων ατόμων κληρονόμησε η Διεθνής Οργάνωση Προσφύγων (IRO).

12 Robert H. Johnson, “International Politics and the Structure of International Organization: The Case of UNRRA”, *World Politics*, 3/4 (Ιούλιος 1951), σσ. 520-538.

13 George Woodbridge, *UNRRA. The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, τόμ. 3, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1950, σ. 51.

14 Για το ζήτημα των εκτοπισμένων παιδιών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βλ. Tara Zahra, “Lost Children: Displacement, Family and Nation in Postwar Europe”, *The Journal of Modern History*, 81/1 (Μάρτιος 2009), σσ. 45-86.

εκατομμύρια αλλοδαπούς που είχαν μετακινηθεί στην Πολωνία και περίπου τρία εκατομμύρια Πολωνούς και Εβραίους από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, που βρίσκονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης¹⁵. Στα μέσα του 1943 οι displaced persons υπολογίζονταν σε 21 εκατομμύρια μόνο στην Ευρώπη¹⁶. Από αυτούς, περίπου οκτώ εκατομμύρια είχαν εκτοπιστεί στην Αυστρία και στη Γερμανία¹⁷, ενώ άλλα οκτώ εκατομμύρια ήταν εκτοπισμένα μέσα στην ίδια τους την πατρίδα¹⁸. Η Σοβιετική Ένωση, η Πολωνία, η Γιουγκοσλαβία, η Γαλλία και η Ελλάδα θεωρούνταν οι χώρες που αντιμετώπιζαν το μεγαλύτερο πρόβλημα¹⁹. Εκτοπισμένα άτομα υπήρχαν όχι μόνο σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και εκτός Ευρώπης. Πλήθος από αυτούς είχαν καταφύγει στη Μέση Ανατολή και στην Αφρική, στις Ινδίες, φτάνοντας μέχρι την Κίνα. Σύμφωνα με τις αναφορές που αποστέλλονταν συνεχώς στα διπλωματικά γραφεία και στις στρατιωτικές αποστολές των Συμμάχων αλλά και στους διεθνείς οργανισμούς, δεκάδες χιλιάδες Πολωνοί, Γιουγκοσλάβοι, Ισπανοί Ρεπουμπλικάνοι, Έλληνες, Λιθουανοί, Λετονοί, Εσθονοί, Γερμανοί μα κυρίως Εβραίοι περιφέρονταν απ' άκρου εις άκρον της ευρωπαϊκής γης προκαλώντας οξύτατη ανθρωπιστική κρίση κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος του Μεγάλου Πολέμου²⁰.

Ωστόσο, δεν ήταν εύκολη η κατηγοριοποίηση και η συμπερίληψη στις τάξεις των εκτοπισμένων ατόμων όλων όσων είχαν βρεθεί μακριά από την πατρίδα τους. Πόσοι από αυτούς άραγε είχαν μεταβεί αυτοβούλως στις χώρες του Άξονα αναζητώντας εργασία ή –ακόμα χειρότερα– στο πλαίσιο

---

15 Weintraub, *ό.π.*, σσ. 12-13.

16 Η πιο συστηματική μελέτη για τα εκτοπισμένα άτομα που βρίσκονταν στην Ευρώπη είναι του Mark Wyman, *DPs. Europe's Displaced Persons, 1945-1951*, Ίθακα και Λονδίνο 1989.

17 Ειδικά για το ζήτημα των εκτοπισμένων ατόμων στη Γερμανία, βλ. τη μελέτη της Anna Holian, *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*, Av Άρμπορ 2011.

18 Woodbridge, *ό.π.*, τόμ. 2, σ. 469.

19 Reinisch, *ό.π.*, σ. 377.

20 Για το ζήτημα της εθνικής σύστασης των displaced persons, βλ. το άρθρο του Joseph P. Chamberlain, "The Fate of Refugees and Displaced Persons", *Proceedings of the Academy of Political Science*, 22/2 (Ιανουάριος 1947), σσ. 84-94.

ιδεολογικής συγγένειας ή και συνεργασίας με τους εχθρούς; Αλλά και πόσοι άλλοι ήταν πολιτικοί αυτοεξόριστοι και ιδεολογικοί αντίπαλοι του πολιτικού καθεστώτος που είχε εν τω μεταξύ επιβληθεί στην πατρίδα τους²¹; Τέτοιου είδους σκέψεις προβληματίζαν τη συμμαχική διοίκηση και τους επιτελείς της Ούνρα, οι οποίοι αγωνίζονταν να αποκτήσουν τον έλεγχο σε μια υπόθεση εξ ορισμού περίπλοκη και ανατρεπτική. Με την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ της 12ης Φεβρουαρίου 1946 τονιζόταν η αναγκαιότητα της διάκρισης ανάμεσα σε πρόσφυγες και εκτοπισμένα άτομα από τη μία πλευρά και σε «εγκληματίες πολέμου, δωσίλογους και προδότες» από την άλλη. Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίστηκε επίσης ότι μόνο όσα εκτοπισμένα άτομα εν πλήρη ελευθερία επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους θα το έκαναν. Αντίθετα, όσοι από αυτούς δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν για πολιτικούς λόγους θα διευκολύνονταν να εγκατασταθούν κάπου αλλού²².

Οι περιοχές της Μέσης Ανατολής, της Γερμανίας²³, της Αυστρίας και της

---

21 Για τους Έλληνες στα χαλάσματα του Γ' Ράιχ και την προσπάθεια του Έλληνα στρατιωτικού συνδέσμου με τους Συμμάχους να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά, βλ. τη μελέτη των Στράτου Ν. Δορδανά και Βάιου Καλογρηά, *Οι Έλληνες της Στάζι. Το Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας και οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία*, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 22-31. Η μελέτη έχει αναρτηθεί στον ιστότοπο http://coldwar.gr/oi_ellines_tis_stazi.pdf (προσβάσιμη στις 10 Ιανουαρίου 2017).

22 Kohen, *ό.π.*, σ. 26. Η απόφαση του ΟΗΕ βρίσκεται αναρτημένη στον ιστότοπο <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/59/IMG/NR003259.pdf?OpenElement> (προσβάσιμη στις 10 Ιανουαρίου 2017).

23 Μετά την απόβαση στη Νορμανδία και τη σταδιακή απελευθέρωση μεγάλου μέρους της κατεχόμενης Ευρώπης, ακόμα και στην ίδια τη Γερμανία, έως τα μέσα Ιουλίου του 1945, η ευθύνη για την περίθαλψη των εκτοπισμένων ατόμων περιήλθε στην αρμοδιότητα του Ανώτατου Αρχηγείου της Συμμαχικής Εκστρατευτικής Δύναμης (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force = SHAEF), στη Γερμανία. Ακολούθως, και ειδικά στη Γερμανία, η ευθύνη περιήλθε στις χώρες, οι οποίες ανέλαβαν καθεμία από τις τέσσερις ζώνες κατοχής. Βλ. Arieh J. Kochavi, *Post Holocaust Politics: Britain, the United States and Jewish Refugees, 1945-1948*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill 2001, σσ. 13-15. Βλ. επίσης και Richard Bessel, *Γερμανία 1945. Από τον πόλεμο στην ειρήνη*, ελληνική μετάφραση Ελένη Αστερίου, Αθήνα 2010, σσ. 266-300. Βλ. τέλος και Malcolm Proudfoot, "The Anglo-American Displaced Persons Programme for Germany and Austria", *American Journal of Economics and Sociology*, τόμ. 6 (1946), σσ. 33-54.

Ιταλίας όπου διαβιούσαν εκατομμύρια εκτοπισμένων ατόμων βρέθηκαν πρώτες στο επίκεντρο των δραστηριοτήτων της Ούνρα. Ιδιαίτερα στις χώρες του Άξονα, όπου είχαν μεταφερθεί πολλά εκατομμύρια εκτοπισμένων όλων των κατηγοριών, η κατάσταση ήταν ανεξέλεγκτη. Είναι ενδεικτικό πως στη Γερμανία, τον Μάιο του 1944, ο συνολικός αριθμός των εκτοπισμένων ατόμων προσέγγιζε το ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού²⁴. Άλλοι από αυτούς επιχειρούσαν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους με δική τους πρωτοβουλία, κατακλύζοντας έτσι τις οδικές αρτηρίες, ή συνωστίζονταν στους σιδηροδρομικούς σταθμούς αναζητώντας ένα οποιοδήποτε μέσο μεταφοράς. Άλλοι πάλι αργοπέθαιναν άρρωστοι σε διάφορα στρατόπεδα ή στα χαλάσματα, αφού ειδικά η Γερμανία είχε σχεδόν ισοπεδωθεί λόγω των συμμαχικών αεροπορικών βομβαρδισμών στις αρχές του 1945. Τέλος, υπήρχαν ορισμένοι –και δεν ήταν λίγοι αυτοί– που αναζητούσαν να πάρουν εκδίκηση από τους κατακτητές. Βρήκαν έτσι την ευκαιρία να επιδοθούν σε λεηλασίες, δολοφονίες και βιασμούς. Η κόλαση του Δάντη στην καρδιά της Ευρώπης.

Καθώς οι αναφορές των στρατιωτικών αποστολών περιέγραφαν με μελανά χρώματα τις εξελίξεις, περισσότερες από 300 ομάδες του διεθνούς οργανισμού, αποτελούμενες από γιατρούς, νοσοκόμες και κοινωνικούς λειτουργούς, αφίχθηκαν εκεί –κυρίως στη Γερμανία και στην Αυστρία– τον Ιούνιο του 1945, παρέχοντας αρχικά ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και επισιτιστική βοήθεια. Σε ένα δεύτερο στάδιο, υλοποιήθηκε η επιστροφή των εκτοπισμένων στην πατρίδα τους, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας ολοκληρώθηκε μέσα σε μία διετία, καθιστώντας την τη μεγαλύτερη ανθρωπιστική επιχείρηση του 20ού αιώνα.

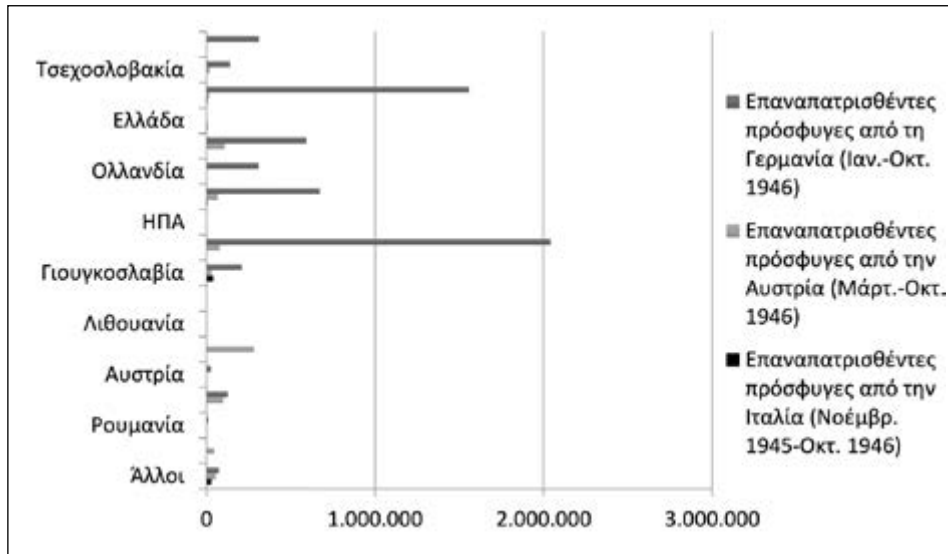
Με βάση τα στατιστικά στοιχεία που δημοσιοποίησε η ίδια η Ούνρα, ο συνολικός αριθμός των εκτοπισμένων ατόμων που είχαν επαναπατριστεί από τη Γερμανία έως τα τέλη Οκτωβρίου του 1946 ανερχόταν σε 6.068.881 πρόσφυγες, από την Αυστρία σε 812.388 και από την Ιταλία σε 88.837 πρόσφυγες. Αναλυτικά τα στοιχεία έχουν ως εξής²⁵:

24 Michael R. Marrus, *The Unwanted: European Refugees in the Twentieth Century*, Νέα Υόρκη 1985, σ. 305.

25 U.N.R.R.A. *Displaced Persons Operation in Europe and the Middle East*, Operation Analysis Papers, No. 13, Λονδίνο, Δεκέμβριος 1946, σσ. 29-39.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Χώρα προέλευσης	Συνολικός αριθμός επαναπαρισθέντων προσφύγων από τη Γερμανία από τον Ιανουάριο του 1946 έως τον Οκτώβριο του 1946	Συνολικός αριθμός επαναπαρισθέντων προσφύγων από την Αυστρία από τον Μάρτιο του 1946 έως τον Οκτώβριο του 1946	Συνολικός αριθμός επαναπαρισθέντων προσφύγων από την Ιταλία από τον Νοέμβριο του 1945 έως τον Οκτώβριο του 1946
Βέλγιο και Λουξεμβούργο	310.156	2.450	-
Τσεχοσλοβακία	140.232	17.624	1.136
Γαλλία	1.556.170	15.070	5.643
Ελλάδα	-	5.068	4.869
Ιταλία	593.581	107.659	-
Ολλανδία	308.043	2.980	-
Πολωνία	673.091	66.937	5.716
ΗΠΑ	3.044	-	-
ΕΣΣΔ	2.041.940	77.456	-
Γιουγκοσλαβία	208.331	31.092	40.814
Λετονία	-	592	-
Λιθουανία	-		-
Γερμανία	-	281.829	-
Αυστρία	25.253	-	-
Ουγγαρία	125.158	98.629	-
Ρουμανία	11.115	4.561	1.296
Εθνοτικά Γερμανοί	-	45.286	-
Άλλοι	72.767	55.155	29.363
Σύνολο	6.068.881	812.388	88.837

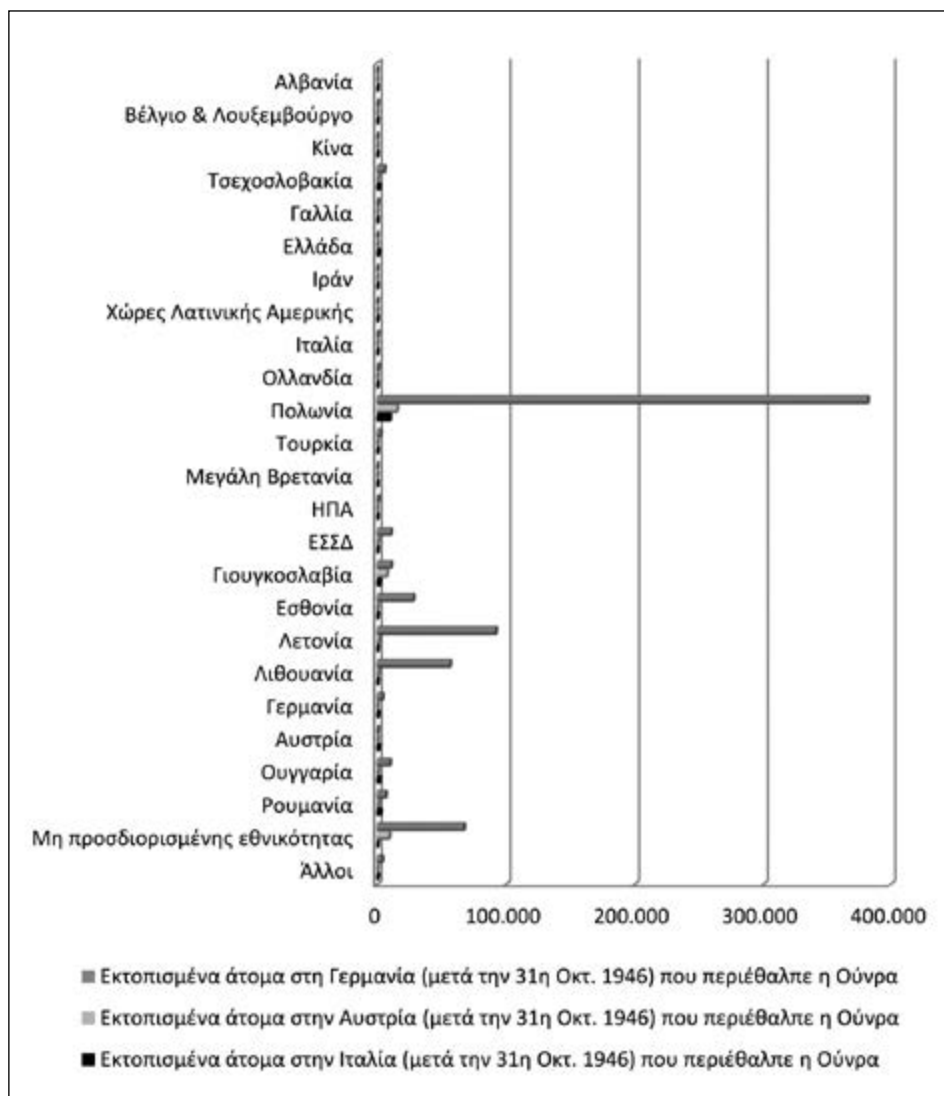
ΓΡΑΦΗΜΑ 1

Στα τέλη Οκτωβρίου του 1946 τα εκτοπισμένα άτομα που δεν είχαν ακόμη επιστρέψει στην πατρίδα τους και ως εκ τούτου συνέχιζαν να περιθάλπονται από την Ούνρα ανέρχονταν σε 648.056 στη Γερμανία, σε 37.870 στην Αυστρία και σε 22.895 στην Ιταλία. Πιο αναλυτικά, οι χώρες προέλευσης καθώς και ο αριθμός των ατόμων αυτών έχουν ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Χώρα προέλευσης	Συνολικός αριθμός εκτοπισμένων ατόμων που παρέμειναν στη Γερμανία μετά την 31η Οκτωβρίου 1946 και τους περιέθαλπε η Ούνρα	Συνολικός αριθμός εκτοπισμένων ατόμων που παρέμειναν στην Αυστρία μετά την 31η Οκτωβρίου 1946 και τους περιέθαλπε η Ούνρα	Συνολικός αριθμός εκτοπισμένων ατόμων που παρέμειναν στην Ιταλία μετά την 31η Οκτωβρίου 1946 και τους περιέθαλπε η Ούνρα
Αλβανία	-	-	52
Βέλγιο και Λουξεμβούργο	384	-	83
Κίνα	-	-	78
Τσεχοσλοβακία	5.697	508	1.630
Γαλλία	552	-	118
Ελλάδα	-	121	1.120
Ιράν	-	-	37
Χώρες Λατινικής Αμερικής	-	-	141
Ιταλία	487	21	-
Ολλανδία	801	-	86
Πολωνία	382.098	15.317	9.819
Τουρκία	2.788	164	194
Μεγάλη Βρετανία	-	-	67
ΗΠΑ	792	-	126
ΕΣΣΔ	10.601	675	232
Γιουγκοσλαβία	10.805	7.475	2.081
Εσθονία	28.255	345	295
Λετονία	92.139	1.196	
Λιθουανία	56.663	776	
Γερμανία	3.903	56	717
Αυστρία	442	300	978
Ουγγαρία	9.893	529	1.848
Ρουμανία	6.688	849	2.737
Μη προσδιορισμένης εθνικότητας	67.344	9.341	92
Άλλοι	3.724	197	364
Σύνολο	648.056	37.870	22.895

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

Δίχως αμφιβολία, η δουλειά που επιτέλεσε η Ούνρα τόσο στον τομέα της περίθαλψης όσο και σε εκείνον της παλιννόστησης των εκτοπισμένων υπήρξε κολοσσιαία. Έως σήμερα η συμβολή της αποτελεί σημείο αναφοράς για όλους όσοι ευεργετήθηκαν από τη δράση της. Σε κάθε περίπτωση, το έργο της εξελίχθηκε στο πιο φωτεινό στοιχείο του πολιτισμένου κόσμου την επαύριον του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν δηλαδή η ανθρωπότητα προσπαθούσε να ανασύρει τα υπολείμματά της από την κόλαση.

B | ΑΠΑΝΕΜΑ ΛΙΜΑΝΙΑ

Μία από τις κατηγορίες των ατόμων που θεωρήθηκαν εκτοπισμένα ήταν, όπως ήδη προαναφέρθηκε, οι πρόσφυγες. Καθώς ο πόλεμος έφτανε στο τέλος του, έγινε κατανοητό πως ένα από τα κρίσιμα ζητήματα που θα είχαν να αντιμετωπίσουν οι Σύμμαχοι ήταν ο επαναπατρισμός των προσφύγων. Αλλά ποιος ήταν ο ακριβής αριθμός τους; Κανείς δεν μπορούσε να δώσει ένα αξιόπιστο νούμερο, ενώ οι εκτιμήσεις έκαναν λόγο για 9 έως 30 εκατομμύρια²⁶.

Η πρώτη ομάδα που συγκέντρωσε το ενδιαφέρον της Ούνρα ήταν εκείνοι που βρίσκονταν στη Μέση Ανατολή και στην Αφρική. Επρόκειτο κυρίως για Πολωνούς, Γιουγκοσλάβους και Έλληνες, οι οποίοι είχαν καταφύγει ή μεταφερθεί εκεί, άλλοι για να γλιτώσουν την επισιτιστική κρίση, άλλοι για να αποφύγουν τις εμφύλιες συγκρούσεις στο εσωτερικό της χώρας τους και άλλοι αναζητώντας διέξοδο σωτηρίας από τους τόπους εξορίας στους οποίους είχαν εκτοπιστεί.

Με την εξαίρεση των Ελλήνων, στους οποίους επικεντρώνεται η ανά χειρας μελέτη, ίσως η πιο τραγική ιστορία προσφύγων που διέφυγαν στη Μέση Ανατολή και στην Αφρική είναι εκείνη που αφορά τους Πολωνούς. Η τραγική τους μοίρα ταυτίζεται με την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν με βάση το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότωφ η χώρα τους διαμελίστηκε μεταξύ της ναζιστικής Γερμανίας και της Σοβιε-

26 Ben Shepard, *The Long Road Home. The Aftermath of the Second World War*, Νέα Υόρκη 2011, σ. 51.

τικής Ένωσης. Ως απόρροια αυτής της εξέλιξης, οι σοβιετικές αρχές εκτόπισαν στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης περισσότερους από 1,2 εκατομμύρια Πολωνούς. Από αυτούς περίπου οι μισοί εκτοπίστηκαν στο Καζακστάν και στη Σιβηρία. Ανάμεσά τους ήταν στελέχη της πολωνικής διοίκησης, στρατιωτικοί, δικαστές, κυβερνητικοί υπάλληλοι, αλλά και πλήθος από γυναίκοπαιδα. Οι συνθήκες διαβίωσής τους στην εξορία υπήρξαν άθλιες και πολλοί έχασαν εκεί τη ζωή τους²⁷.

Η μοίρα τους άρχισε να αλλάζει από το καλοκαίρι του 1941, όταν η Γερμανία επιτέθηκε στη Σοβιετική Ένωση. Τότε η Μόσχα τάχθηκε ανοιχτά στο πλευρό των Συμμάχων και ως εκ τούτου βελτιώθηκαν σταδιακά οι σχέσεις της με την εξόριστη πολωνική κυβέρνηση. Στις 30 Ιουλίου 1941 ο Πολωνός πρωθυπουργός, στρατηγός Βλάντισλαβ Σικόρσκι, υπέγραψε με τον πρεσβευτή της Σοβιετικής Ένωσης στο Λονδίνο Ιβάν Μάουσκι συμφωνία βάσει της οποίας ακυρώθηκαν οι περισσότεροι όροι του συμφώνου Ρίμπεντροπ-Μολότωφ. Με τη συγκεκριμένη συμφωνία επιτράπηκε στους Πολωνούς εξορίστους στη Σοβιετική Ένωση να διαφύγουν στο Ιράν²⁸, καθώς η χώρα τους ήταν κατεχόμενη από τους Γερμανούς.

Έτσι, από τα τέλη Μαρτίου του 1942 μέχρι και τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους χιλιάδες Πολωνοί μεταφέρθηκαν από το Κρασνοβόσκ, που βρίσκεται στο σημερινό Τουρκμενιστάν, κατά μήκος της Κασπίας και έφτασαν στο Παχλεβί του Ιράν. Οι Πολωνοί πρόσφυγες, από τους οποίους περίπου το ένα τρίτο ήταν παιδιά, έγιναν δεκτοί με εγκαρδιότητα από τους Ιρανούς. Σε διάφορες πόλεις της χώρας, όπως στην Τεχεράνη και στο Ισφαχάν, δημιουργήθηκαν στρατόπεδα για την εγκατάσταση των προσφύγων από την Πολωνία. Άλλοι πρόσφυγες, πάλι, από το Ιράν κατευθύνθηκαν στην Ινδία, στην Παλαιστίνη, στη Συρία και στην Αίγυπτο, όπου επίσης εγκαταστάθηκαν σε στρατόπεδα που είχαν συστήσει οι Βρετανοί. Τέλος, αρκετές χιλιάδες από τους συνολικά 70.000 περίπου Πολωνούς πρόσφυγες μεταφέρθηκαν από τις βρετανικές στρατιωτικές αρχές στην Ουγκάντα, στην Κένυα, στην Τανγκανίκα, στη Νότια Αφρική και στη Ροδεσία, χώρες που αποτελούσαν τότε βρετανικές αποικίες.

27 Kulischer, *ό.π.*, σ. 58.

28 Halik Kochanski, *The Eagle Unbowed. Poland and the Poles in the Second World War*, Κέμπριτζ και Μασαχουσέτη 2012, σσ. 246-247.

Εξίσου συγκλονιστική στάθηκε και η περιπέτεια των Γιουγκοσλάβων προσφύγων. Στη διάρκεια του 1943 και καθώς μαίνονταν οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της χώρας ανάμεσα στις κατοχικές και δωσιλογικές δυνάμεις και στους Παρτιζάνους του στρατάρχη Τίτο, που είχε εγκαταστήσει το στρατηγείο του στο νησάκι Βιστ, στις δαλματικές ακτές, περίπου 25.000-30.000 πρόσφυγες μεταφέρθηκαν από το Βιστ στη Νότια Ιταλία, που είχε στο μεταξύ συνθηκολογήσει. Αρχικά διαπεραιώθηκαν στο λιμάνι του Μπάρι, κατόπιν μετακινήθηκαν στον Τάραντα της Σικελίας και από εκεί στην Αίγυπτο, όπου εγκαταστάθηκαν σε τέντες στο στρατόπεδο Ελ Σατ (El Shatt), που διοικούνται από τους Βρετανούς. Αρκετοί από τους πρόσφυγες υπήρξαν οπαδοί της κροατικής δωσιλογικής οργάνωσης Ουστάσι, ενώ άλλοι ήταν υποστηρικτές του εξόριστου Γιουγκοσλάβου βασιλιά. Οι Γιουγκοσλάβοι πρόσφυγες παρέμειναν στην Αίγυπτο μέχρι το τέλος του πολέμου,

Το στρατόπεδο Ελ Σατ (φωτογραφικό αρχείο Ούντρα)

οπότε και επαναπατρίστηκαν, με την εξαίρεση περίπου τεσσάρων χιλιάδων, που επέλεξαν να διαμείνουν εκεί έως το 1948 για πολιτικούς λόγους, αφού αντιπολιτεύονταν το καθεστώς του Τίτο, στο πλαίσιο της γενικότερης πολιτικής της Ούνρα να επαναπατρίζει μόνο όσους πρόσφυγες το επιζητούσαν ενώ όσους ήταν πολιτικοί αντίπαλοι του καθεστώτος στη χώρα τους να τους μεταφέρει σε άλλα κράτη.

Το ζήτημα αυτών των προσφύγων απασχόλησε, όπως ήταν φυσικό, τα στελέχη της Ούνρα. Ήδη κατά τη διάρκεια της δεύτερης συνόδου της Ούνρα στο Μόντρεαλ ο γενικός γραμματέας της ενημέρωσε τα μέλη πως περίπου 50.000 πρόσφυγες, που βρίσκονταν στη Μέση Ανατολή, είχαν την περίθαλψη του διεθνούς αυτού οργανισμού²⁹. Στη δική του παρέμβαση μάλιστα ο Έλληνας αντιπρόσωπος υποστήριξε ότι για τη χώρα του η αποστολή της Ούνρα ήταν μια πραγματικότητα, δεδομένου ότι ο οργανισμός διοικούσε ήδη τα στρατόπεδα στη Μέση Ανατολή, στα οποία διέμεναν Έλληνες πρόσφυγες³⁰. Πράγματι με τη συμφωνία του Καΐρου, στις 3 Απριλίου του 1944, η Ούνρα είχε αναλάβει από τη MERRA (Middle East Relief and Refugee Administration) την οικονομική και διοικητική ευθύνη των στρατοπέδων προσφύγων που βρίσκονταν στη Μέση Ανατολή³¹. Στη MERRA, παρά το γεγονός ότι ήταν ανθρωπιστική οργάνωση, το περισσότερο προσωπικό της ανήκε στον βρετανικό στρατό.

Συνολικά ο αριθμός των εκτοπισμένων προσώπων που βρίσκονταν στη Μέση Ανατολή και στην Αφρική στη διάρκεια του 1944 ξεπερνούσε τις 73.000. Η κατανομή τους ήταν η ακόλουθη³²:

29 Woodbridge, *ό.π.*, τόμ. 1, σ. 38.

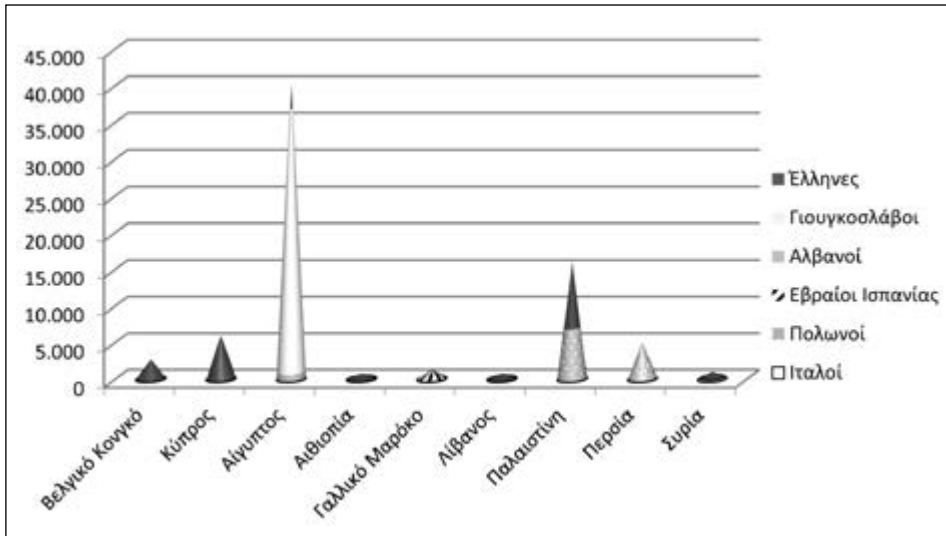
30 Στο ίδιο, τόμ. 1, σ. 40.

31 Στο ίδιο, τόμ. 2, σσ. 81-83.

32 Malcolm J. Proudfoot, *European Refugees: 1939-52. A Study in Forced Population Movement*, Λονδίνο κ.κ., σ. 142.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Χώρα προέλευσης	Όνομα στρατοπέδου ή περιοχή	Εθνικότητα	Αριθμός
Βελγικό Κονγκό		Έλληνες	2.700
Κύπρος		Έλληνες	6.000
Αίγυπτος	Ελ Σατ (El Shatt)	Γιουγκοσλάβοι και λίγοι Αλβανοί	25.000
	Ελ Αρίς (El Arish)	Γιουγκοσλάβοι	350
	Κατάτμπα (Khatatba)	Γιουγκοσλάβοι	9.500
	Πηγές του Μωυσέως (Moses Wells)	Έλληνες	3.400
	Τολουμπάτ (Tolumbat)	Γιουγκοσλάβοι (παιδιά) Έλληνες	2.000
Αιθιοπία		Έλληνες	750
Γαλλικό Μαρόκο	Φεντάλα (Fedala)	Ανιθαγενείς (Εβραίοι από την Ισπανία)	700
	Μανχάλ Λιουτέι (Manhal Ly-autey)	Ανιθαγενείς (Εβραίοι από την Ισπανία)	640
Λίβανος	Ανατολικά προάστια της Βηρυτού	Έλληνες	750
Παλαιστίνη	Νουσεϊράτ (Nuseirat)	Έλληνες	9.000
	Διασκορπισμένοι στις πόλεις	Πολωνοί	7.000
Περσία	Ισφαχάν (Isfahan)	Πολωνοί (παιδιά)	1.300
	Τεχεράνη	Πολωνοί (στρατόπεδο με αντίσκηνα στις βορειοδυτικές συνοικίες)	2.700
	Αχβάζ (Ahwaz)	Πολωνοί	1.000
Συρία	Αλέππο (Aleppo) (Χαλέπι)	Έλληνες (λίγοι Ιταλοί)	1.000
Τυνησία	Φιλιπεβίλ (Philippeville)	Άδειο	
Σύνολο			73.790

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

Ωστόσο, τα προβλήματα που κλήθηκε να διαχειριστεί η Ούνρα δεν ήταν λίγα. Τον χειμώνα του 1944 παρατηρήθηκε έλλειψη προσωπικού στα στρατόπεδα της Μέσης Ανατολής, καθώς και προβλήματα στον εφοδιασμό τους με επαρκείς ποσότητες φαρμακευτικού υλικού και ρουχισμού. Τα προβλήματα οφείλονταν κυρίως στην απουσία συντονισμού των διαφόρων επιμέρους τμημάτων της Ούνρα³³. Μάλιστα, ιδιαίτερα μεγάλη ήταν η ανάγκη για νοσοκόμες³⁴. Στα στρατόπεδα των Ελλήνων προσφύγων το ιατρικό προσωπικό ήταν στη συντριπτική του πλειονότητα ελληνικής καταγωγής. Αντίθετα, στα αντίστοιχα των Γιουγκοσλάβων υπηρετούσαν πολλοί αλλοδαποί γιατροί και νοσοκόμες³⁵.

Αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου, σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια, η Ούνρα συντόνισε τον επαναπατρισμό των προσφύγων στις πατρίδες τους.

33 Στο ίδιο, τόμ. 2, σ. 90.

34 Alison MacBride, "Opportunities with UNRRA", *The American Journal of Nursing*, 44/11 (Νοέμβριος 1944), σσ. 1063-1064.

35 Margaret. G. Arnstein, "Nursing in UNRRA Middle East Refugee Camps", *The American Journal of Nursing*, 45/5 (Μάιος 1945), σ. 381.

Πρόσφυγες στο στρατόπεδο Ελ Σαί (φωτογραφικό αρχείο Ούνρα)

Η επιστροφή των Γιουγκοσλάβων και των Ελλήνων προσφύγων από τη Μέση Ανατολή υπήρξε η πρώτη οργανωμένη επιχείρηση επαναπατρισμού displaced persons από τον διεθνή οργανισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι, με βάση τα στατιστικά στοιχεία της ίδιας της Ούνρα, έως το καλοκαίρι του 1946 είχαν επαναπατριστεί 50.433 εκτοπισμένοι, στην πλειονότητά τους Γιουγκοσλάβοι και Έλληνες, και υπολείπονταν άλλοι 929, εκ των οποίων οι 111 ήταν Έλληνες, οι 54 Ιταλοί, οι 741 Γιουγκοσλάβοι και οι 23 άλλης εθνικότητας³⁶. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία έχουν ως εξής:

³⁶ U.N.R.R.A. *Displaced Persons Operation in Europe and the Middle East*, Operation Analysis Papers, No. 13, Λονδίνο, Δεκέμβριος 1946, σσ. 4, 27 και 28.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Χώρα προέλευσης	Συνολικός αριθμός επαναπατρισθέντων προσφύγων από τη Μέση Ανατολή από τον Ιούλιο του 1945 έως τον Οκτώβριο του 1946
Τσεχοσλοβακία	438
Κύπρος	88
Δωδεκάνησα	7.125
Αιθιοπία	50
Ελλάδα	16.876
Ιταλία	147
Πολωνία	387
Γιουγκοσλαβία	25.236
Άλλη χώρα	86
Σύνολο	50.433

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

Η επιχείρηση επαναπατρισμού των εκτοπισμένων ατόμων όμως αποδείχθηκε μόνο το πρώτο επεισόδιο στη δράση της Ούνρα. Η οικονομική και ηθική στήριξη των πρώην προσφύγων στις πατρίδες τους κατά τη μεταπολεμική περίοδο εξελίχθηκε σε μία ακόμα μεγάλη ανθρωπιστική επιχείρηση του διεθνούς αυτού οργανισμού. Συνδυάστηκε μάλιστα με τη γενικότερη παροχή βοήθειας στις κατεστραμμένες από τον πόλεμο ευρωπαϊκές κοινωνίες. Ιδιαίτερα στα Βαλκάνια η παραπάνω εποποιία δεν έχει αναδειχθεί επαρκώς από την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Η σύγχρονη οδύσσεια των Σύριων προσφύγων ξυπνά μνήμες της ελληνικής προσφυγικής τραγωδίας του 1940. Κάτω από τον ουρανό του Αιγαίου και των μικρασιατικών παραλίων, ξετυλίχθηκαν παρόμοιες ιστορίες, ανθρώπινα δράματα Χριστιανών, Εβραίων και Μουσουλμάνων – μια «θάλασσα πρόσφυγες» που ακολουθούν διαχρονικά τα ίδια μονοπάτια του εκπατρισμού, της δίωξης και του μαρτυρίου.

Το βιβλίο παρακολουθεί και αναπλάθει το δραματικό οδοιπορικό των Ελλήνων προσφύγων, κυρίως από το Ανατολικό Αιγαίο και τα Δωδεκάνησα, που διέφυγαν με μυθιστορηματικό τρόπο από την κατοχική Ελλάδα, εγκαταστάθηκαν έως την Απελευθέρωση στις φιλόξενες πατρίδες της Κύπρου, της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής και επαναπατρίστηκαν με ενέργειες του διεθνούς οργανισμού UNRRA αμέσως μετά τη συντριβή των δυνάμεων του Άξονα. Αξιοποιεί πλήθος από αρχειακές πηγές αλλά και προφορικές μαρτυρίες προκειμένου να περιγράψει την ελληνική εκδοχή ενός ανθρωπιστικού δράματος, μιας γενικότερης ευρωπαϊκής εμπειρίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μία εμπειριστατωμένη μελέτη που φιλοδοξεί να κρατήσει ζωντανή την ιστορική μνήμη, με την ελπίδα πως η ίδια αυτή θάλασσα θα μετατραπεί σε εστία πολιτισμού και ειρήνης.

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΧΑΡΤΕΣ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ.

ISBN:978-618-03-0872-3

9 786180 308723

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. 80872